

PLANOWANIE ZMIANOWAŃ W BEZINWENTARZOWYCH GOSPODARSTWACH EKOLOGICZNYCH

dr hab. Krzysztof Jończyk

***Konferencja pt.: Rolnictwo ekologiczne w świetle strategii Zielonego Ładu.
Różaniec/Tarnogród, 21-22 czerwca 2022 r.***

Agroekosystemy stworzone przez człowieka powinny naśladować naturalne ekosystemy, które charakteryzuje między innymi bioróżnorodność.

Płodozmian to system zagospodarowania ziemi uprawnej oparty na zaplanowanym z góry na wiele lat następstwie roślin po sobie, **który powinien naśladować mechanizmy, zjawiska i relacje zachodzące między organizmami w przyrodzie** w celu utrzymania **różnorodności biologicznej**.

Płodozmian w swej klasycznej postaci ma do spełnienia kilka podstawowych funkcji. Są to funkcje:

- **produkcyjna**
- **regulacyjna**
- **ochronna**
- **organizacyjna**

Funkcja produkcyjna

Mierzona wielkością i jakością plonu

Jest wynikiem reakcji rośliny następczej
na stanowisko pozostawione przez przedplon.

Rośliny przedplonowe decydują o:

- **fizycznych właściwościach gleby** kształtujących się w okresie wegetacji i podczas zbioru rośliny przedplonowej;
- **chemicznych właściwościach resztek poźniwnych** jako dostarczyciela substancji organicznej, a po jej rozkładzie - makro i mikropierwiastków;
- **pojawianiu się samosiewów i diaspor chwastów w glebie,**
- **przenoszeniu patogenów i zagrożeniu chorobowym rośliny następczej oraz występowaniu szkodników;**
- **pozostałości szkodliwych substancji toksycznych** (np. substancje aktywne pestycydów, związki fenolowe z rozkładu resztek poźniwnych itp.);

Podstawowa zasada gospodarki płodozmianowej:

***Dany gatunek roślin plonuje tym wyżej,
im rzadziej jest uprawiany na tym samym polu***

Funkcje regulacyjne płodozmianu

Płodozmian:

- **wspomaga i utrzymuje żyzność i urodzajność gleb poprzez dostarczanie różnej ilości i jakości resztek poźniwnych,**
- **ułatwia gromadzenie węgla organicznego i właściwą gospodarkę substancją organiczną,**
- **intensyfikuje i reguluje życie mikrobiologiczne gleby,**
- **poprawia warunki powietrzno-wodne i strukturę gleby,**
- **ogranicza występowanie agrofagów (chwastów, chorób i szkodników) związanych z monokulturową uprawą roślin.**

Funkcje ochronne płodozmianu

Bezpośrednio na polu:

- ogranicza wymywanie składników pokarmowych,
- zapobiega kompensacji chwastów,
- ogranicza występowanie chorób i szkodników,
- wpływa na zachowanie bioróżnorodności pól uprawnych,
- zapobiega erozji wodnej i wietrznej,

Pośrednio:

- chroni ekosystemy przyległe przez eutrofizacją,
- kształtuje i ochrania krajobraz rolniczy,
- przyczynia się do sekwestracji CO₂ w glebie i ograniczenia emisji gazów cieplarnianych.

Funkcje organizacyjne

- ułatwia planowanie i organizację zadań związanych z agrotechniką roślin uprawnych;
- zapobiega spiętrzeniom prac polowych;
- poprzez wprowadzenie na pola większej liczby gatunków ogranicza ryzyko ich uprawy w zależności od warunków pogodowych;
- zapewnia stabilny dochód w gospodarstwie przy wahaniami cen produktów na rynkach rolniczych;
- ułatwia sporządzanie bilansu paszowego w gospodarstwie;

Czynniki agrotechniczne i ich rola w kształtowaniu plonów roślin uprawnych w różnych systemach rolniczych

<i>Lp</i>	<i>Element agrotechniki</i>	<i>Wpływ na kształtow. plonu w %</i>	<i>Znaczenie w poszczególnych systemach</i>		
			<i>konwencjonalny</i>	<i>integrowany</i>	<i>ekologiczny</i>
1.	<i>Nawożenie</i>	<i>(10) 40-50</i>	+++	++	+
2.	<i>Odmiana</i>	<i>15-20</i>	+++	+++	+++
3.	<i>Płodozmian</i>	<i>12-15 (50)</i>	+	++	+++
4.	<i>Chem. ochr.</i>	<i>10-15</i>	+++	++	+
5.	<i>Siew</i>	<i>10-15</i>	++	+++	+++
6.	<i>Zbiór</i>	<i>10-15</i>	+++	+++	+++
7.	<i>Uprawa roli</i>	<i>3-8 (20)</i>	+	++	+++

Długość rotacji

- ✚ **wskazane są długie rotacje 5-7 letnie zgodne z zasadą „dany gatunek roślin plonuje tym wyżej, im rzadziej jest uprawiany na danym polu”**
- ✚ **dobór gatunków (warunki siedliskowe, opłacalność), w strukturze zasiewów udział roślin nie powinien przekraczać - ziemniaka i buraka 25-33%, strączkowych 20-25%, zbóż ogółem 50-60%**
- ✚ **park maszynowy (różne rośliny - różne technologie – koszty)**

Międzyplony

- **wsiewki poplonowe,**
- **poplony ozime,**
- **poplony ścierniskowe**

W rolnictwie ekologicznym mniejsze znaczenie mają gatunki charakteryzujące się:

- + dużymi potrzebami nawozowymi (rzepak, burak c.);***
- + wolnym początkowym tempem wzrostu i małą zdolnością konkurencyjną w stosunku do chwastów (kukurydza, burak);***
- + słabo ocieniające glebę, zubożające ją w substancję organiczną i sprzyjające nasileniu erozji (kukurydza, burak);***
- + dużą podatnością na choroby lub szkodniki (rzepak).***

Duże ryzyko, dużo czynników limitujących plonowanie

Dodatkowe kryteria uwzględniane w konstrukcji płodozmianu:

✚ w sprzedaży znaczący udział powinna mieć towarowa produkcja roślinna, (np. wczesne odmiany ziemniaków, warzywa, produkty zbożowe przetwarzane w małych przydomowych przetwórnich na kasze, makarony lub pieczywo);

✚ możliwość sprzedaży bezpośredniej w gospodarstwie ewentualnie kooperacja z małymi sklepami z produktami ekologicznymi innych gospodarstw;

✚ zasoby siły roboczej ze względu na konieczność wykonywania wielu pracochłonnych prac związanych np. z odchwaszczaniem plantacji, sortowaniem produktów, przygotowaniem do sprzedaży;

Dobór przedplonów a jakość gleby

Na lepszych glebach oraz przy wyższym poziomie agrotechniki (nawożenie organiczne i mineralne, ochrona roślin przed chwastami, chorobami i szkodnikami) obniżki plonów wszystkich gatunków zbóż spowodowane złym przedplonem są mniejsze niż na słabszych glebach i w warunkach gorszej agrotechniki.

Produkcja roślinna i zwierzęca

użytki rolne ↔ obsada zwierząt

- niezbędna ilość pasz
- dobór gatunków roślin uprawnych
- określenie ilości produkowanych nawozów naturalnych

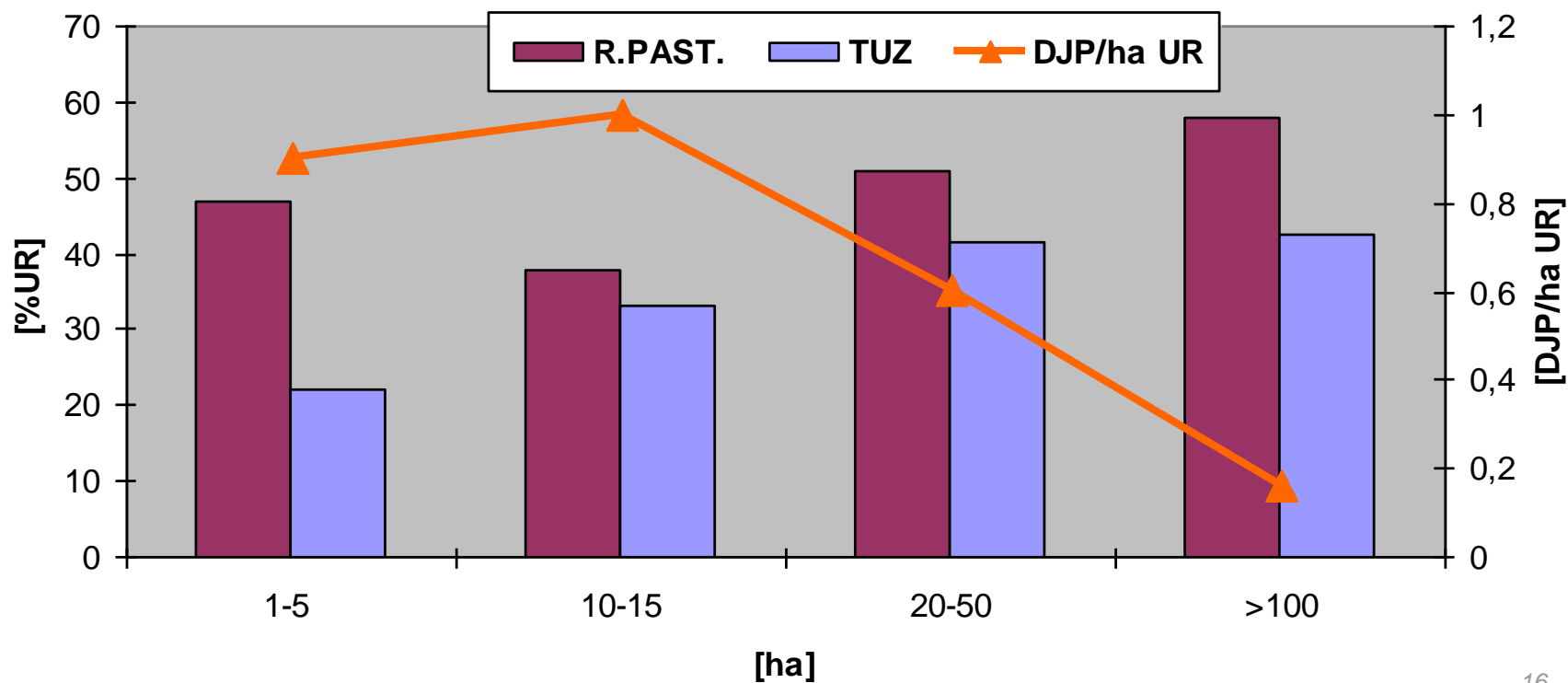
**Obsada zwierząt nie powinna przekraczać 1.5 DJP/ha
użytków rolnych**

Nawozy naturalne i organiczne:

- ▣ **pobudzają rozwój mikroflory glebowej i zwiększają biologiczną aktywność gleby;**
- ▣ **poprawiają fizyko-chemiczne właściwości gleby, w tym pojemność sorpcyjną;**
- ▣ **dostarczają składników pokarmowych, w tym mikroelementów;**
- ▣ **warunkują utrzymanie dodatniego bilansu substancji organicznej w glebie.**

Zbyt duże dawki nawozów naturalnych stanowią zagrożenie dla środowiska przyrodniczego, mogą powodować dużą kumulację azotanów w żywności ekologicznej

Obsada zwierząt (DJP/ha UR) w zależności od wielkości gospodarstwa oraz udziału trwałych użytków zielonych i udziału roślin pastewnych w strukturze zasiewów

Metodyka i warunki badań

Okres realizacji tematu: 2010-2014

Lokalizacja:

RZD Grabów – gleba płowa, piasek gliniasty lekki

**Doświadczenie polowe dwuczynnikowe w układzie split-plot,
4 powtórzenia**

**Czynnik I: Zmianowania z różnymi gatunkami i udziałem roślin
bobowatych**

Czynnik II: Roślina testowa (pszenica jara, pszenica ozima)

Schemat doświadczenia

Czynnik I: Zmianowanie A, B, C

Zmianowanie A - model gospodarstwa mlecznego

1. Kukurydza (uprawa na kiszonkę) ++
2. Mieszanka zbożowo – **strączkowa + wsiewka**
3. **Koniczyna czerwona +trawa I rok użytkowania**
4. **Koniczyna czerwona +trawa II rok użytkowania**
5. Pszenica jara (5a) /pszenica ozima (5b)

Zmianowanie B - model gospodarstwa w chowem trzody

1. Kukurydza ++
2. Jęczmień jary
3. Mieszanka zbożowo – **strączkowa**
4. **Groch**
5. Pszenica jara (5a) /pszenica ozima (5b)

Zmianowanie C - model gospodarstwa bezinwentarzowego

1. Kukurydza ++
2. Mieszanka zbożowa
3. Pszenica jara + **wsiewka** (koniczyna czerwona)
4. **Koniczyna czerwona** (porost z przeznaczeniem na kompost)
5. Pszenica jara (5a) /pszenica ozima (5b)

I powtórzenie	1		1		1
	2		2		2
	3 A		3 B		3 C
	4		4		4
	5 a) Pszenica j b) Pszenica oz		5- a/b		5- a/b
II powtórzenie	1		1		1
	2		2		2
	3 C		3 A		3 B
	4		4		4
	5 b) Pszenica oz a) Pszenica ja		5- b/a		5- b/a
III powtórzenie	1		1		1
	2		2		2
	3 B		3 C		3 A
	4		4		4
	5 a) Pszenica j b) Pszenica oz		5- a/b		5- a/b
IV powtórzenie	1		1		1
	2		2		2
	3 A		3 C		3 B
	4		4		4
	5 b) Pszenica oz. a) Pszenica j.	6 m	5- b/a	6m	5- b/a

Zakres analiz:

- **Plonowanie roślin i wydajność zmianowań**
 - **Wykorzystanie N**
 - **Bilans N**
 - **Zawartości azotu mineralnego w profilu glebowym**
 - **Zasobność gleb w składniki pokarmowe**
 - **Wybrane wskaźniki gospodarki składnikami nawozowymi - model NDICEA (bilans NPK, straty azotu, monitoring Nmin)**
 - **Właściwości mikrobiologiczne gleb, charakterystyka materii organicznej**
-

Plonowanie roślin i wydajność zmianowań

Zmianowanie	Plon [t*ha ⁻¹]			Wydajność zmianowania [j.zb.]
	min	max	Średnio	
Zmianowanie A				
Kukurydza na zielonkę	24,6	38,0	33,52	39,9
Mieszanka zb. – strącz. na ziel.+wsiew.	14,1	23,5	19,69	23,6
Koniczyna czerwona + trawy I r	14,1	73,5	46,26	69,4
Koniczyna czerwona + trawy II r	14,1	91,0	51,59	77,4
Pszenica ozima	2,0	5,2	3,68	34,5
Pszenica jara	1,3	3,4	2,48	24,8
Średnio zm. A z pszenicą ozimą (j.zb.)	48,0	73,5		49,0
Średnio zm. A z pszenicą jarą(j.zb.)	25,6	69,4		47,0
Zmianowanie B				
Kukurydza na ziarno	3,01	6,66	5,16	51,6
Jęczmień jary	2,52	4,18	3,16	31,6
Mieszanka zbożowo – strącz. ziarno	2,84	5,00	3,68	40,5
Groch siewny	1,86	4,92	3,22	38,6
Pszenica ozima	2,37	5,12	3,78	35,6
Pszenica jara	1,81	3,66	2,57	25,7
Średnio zm. B z pszenicą ozimą (j.zb.)	40,6	50,9		39,6
Średnio zm. B z pszenicą jarą (j.zb.)	31,3	46,8		37,6
Zmianowanie C				
Kukurydza na ziarno	2,87	6,50	5,31	53,1
Mieszanka zbożowa	2,55	3,98	3,40	34,0
Pszenica jara +wsiewka	1,28	3,32	2,41	24,1
Koniczyna czerwona na kompost	6,82	80,17	49,00	73,5
Pszenica ozima	2,15	5,28	3,78	35,0
Pszenica jara	1,41	3,35	2,50	25,0
Średnio zm. C z pszenicą ozimą (j.zb.)	43,0	61,5		43,9
Średnio zm. C z pszenicą jarą (j.zb.)	26,9	57,7		41,9

Efektywność i współczynniki wykorzystania azotu w różnych modelach produkcji roślinnej - średnio dla zmianowania (2010-2014)

Zmianowanie/ Model produkcji roślinnej	Plon [j.zb.]	Azot [kg N/ha]		Efektywność rolnicza [j.zb./ kg N]	Efektywność fizjologiczna [j.zb./ kg N]	Współczynnik wykorzystania N [%]
		dostępny	pobrany			
A Mleczny	49,4 2	107,0	104,7	0,46	0,47	98
B Trzodowy	40,0 2	74,28	72,4	0,53	0,55	97
C Bezinwentarz owy	43,9	78,8	64,6	0,56	0,68	82

Bilans azotu i jego elementy w zmianowaniu reprezentującym model gospodarstwa mlecznego (A)

Zmianowanie A	Plon główny w t /ha	Wiąz. symb.	RAZEM INPUTS (kg N*ha ⁻¹)	RAZEM OUTPUTS (kg N* ha ⁻¹)	Różnica bilansowa	ŚREDNIO w zmianowaniu
Kukurydza (ziel.) ++	33,52	0	172	253	-82	-3,6/ 0,16
Mieszanka zb.-str. (ziel) +wsiew.	19,69	24	67	48	19	
Koniczyna + trawy I rok	46,26	96	126	82	44	
Koniczyna + trawy II rok	51,59	107,2	137	92	45	
Pszenica ozima/	3,68	0	34/	44/	-14/	
Pszenica jara	2,48	0	34	59	-25	

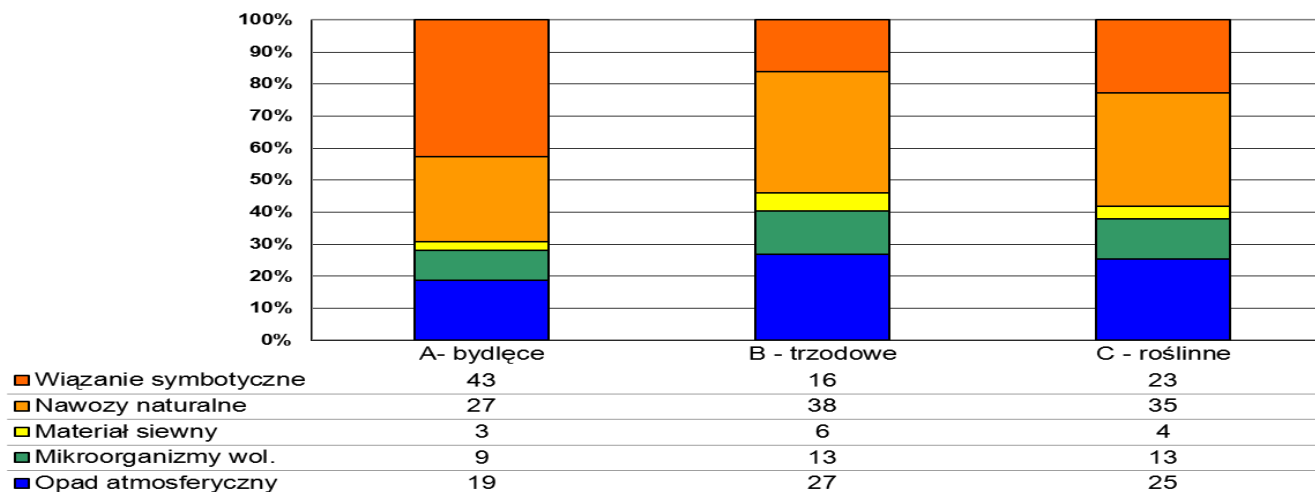
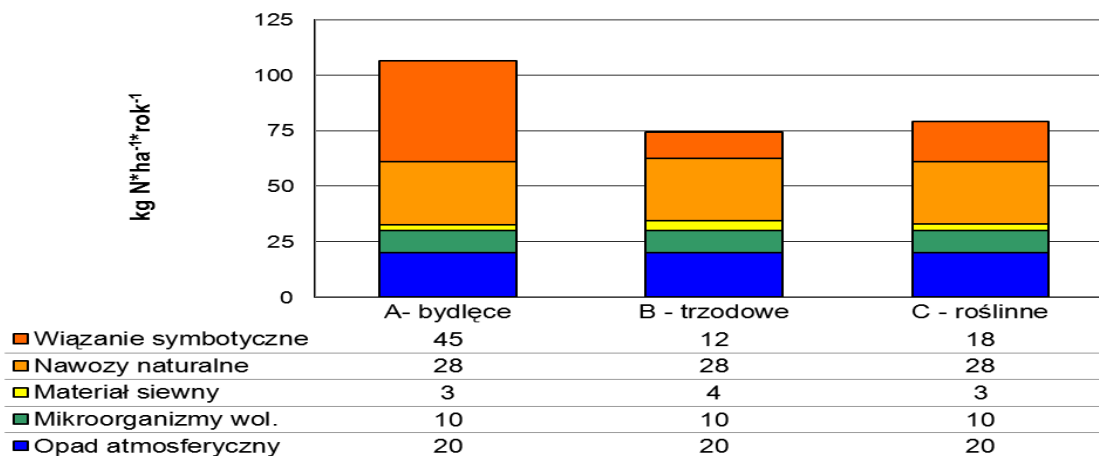
Bilans azotu i jego elementy w zmianowaniu reprezentującym model gospodarstwa z chowem trzody (B)

Zmianowanie B	Plon główny w t /ha	Wiąz. symb.	RAZEM INPUTS (kg N*ha ⁻¹)	RAZEM OUTPUTS (kg N* ha ⁻¹)	Różnica bilansowa	ŚREDNIO w zmianowaniu
Kukurydza na ziarno ++	5,16	0	172	69	103	-4,0/ -0,2
Jęczmień jary	3,16	0	34	70	-36	
Mieszanka zbożowo – strącz.	3,68	28,6	63,6	84	-20	
Groch siewny	3,22	29,8	67,8	89	-20	
Pszenica ozima	3,78	0	34/	50/	-16/	
Pszenica jara	2,57	0	34	62	-28	

Bilans azotu i jego elementy w zmianowaniu reprezentującym model gospodarstwa bezinwentarzowego (C)

Zmianowanie C	Plon główny w t/ha	Wiąz. symb.	RAZEM INPUTS (kg N*ha ⁻¹)	RAZEM OUTPUTS (kg N* ha ¹)	Różnica bilansow a	ŚREDNIO w zmianowaniu
Kukurydza na ziarno ++	5,31	0	172	71	101	22,0/ 25,8
Mieszanka zbożowa	3,40	0	35	77	-42	
Pszenica jara +wsiewka	2,41	8	42	56	-14	
Koniczyna czerwona (kom.)	49,00	81	111	0	111	
Pszenica ozima	3,78	0	34/	50/	-45/	
Pszenica jara	2,50	0	34	60	26	

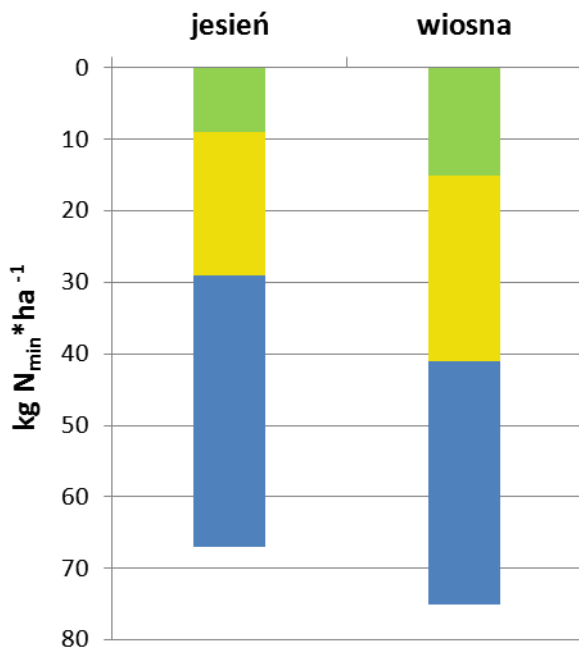
Źródła azotu i ich udział w bilansie w różnych modelach produkcji (zmianowaniach) – średnia z lat 2010 – 2014

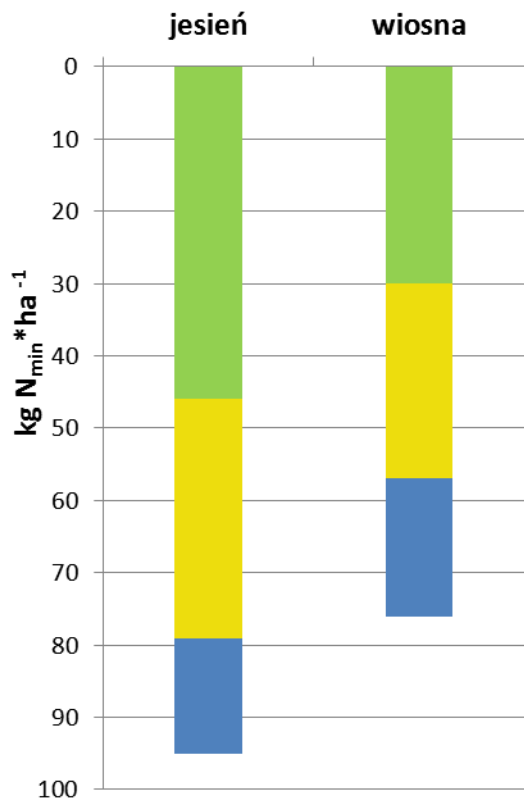
Zawartość azotu mineralnego w glebie ($\text{kg N}_{\text{min}} \cdot \text{ha}^{-1}$)

- średnia z lat 2009 – 2014

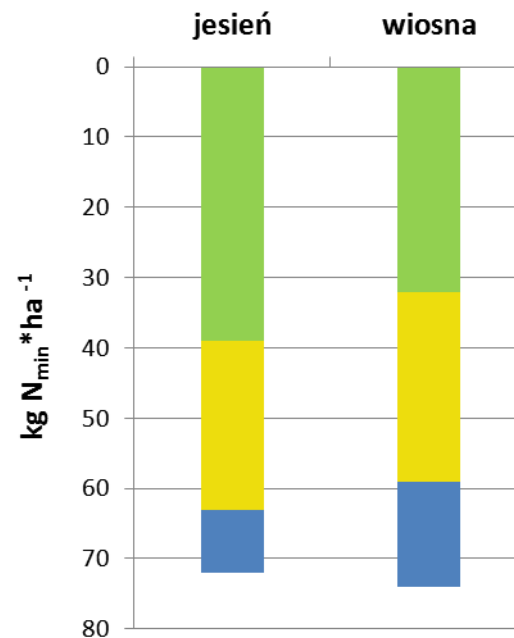
Zmianowanie A

Zmianowanie B

Zmianowanie C

0-30

30-60

60-90

Chemiczne właściwości gleby w różnych modelach gospodarstw ekologicznych

Model gospodarstwa/ typ produkcji	Lata	Próchnica	pH w KCl	Zawartość mg/100g gleby		
				P ₂ O ₅	K ₂ O	Mg
			A Mleczny	2010	1,39	5,9
2012	1,23	5,6		13,6	5,5	1,5
2014	1,18	5,7		13,8	6,4	2,4
B Trzodowy	2010	1,25	5,69	14,4	11,2	1,4
	2012	1,20	5,61	13,4	7,3	1,4
	2014	1,14	5,38	13,3	8,0	1,6
C Bezinwentarzowy	2010	1,28	5,54	13,6	9,6	1,3
	2012	1,22	5,39	13,0	5,4	1,0
	2014	1,18	5,35	13,4	6,2	1,1

Zawartość węgla organicznego (%) we frakcjach próchnicy oraz stosunek $C_{KH}:C_{KF}$

Zmianowanie/ Model gospodarstwa	Corg. %	Cdeka % gleby	$C_{KH}+C_{KF}$	C_{KF}	C_{KH}	C_H	$C_{KH}:C_{KF}$
			% Corg.				
A Mleczny	0,7	3,6	32,6	17,3	15,3	63,8	0,9
B Trzodowy	0,6	4,3	41,3	19,6	21,7	54,4	1,1
C Bezinwentarzow y	0,6	3,9	45,6	18,1	27,5	50,5	1,5

C_{KH} – węgiel kwasów huminowych

C_{KF} – węgiel kwasów fulowych

C_H – węgiel humin

Zawartość C i N w biomacie mikroorganizmów oraz aktywność dehydrogenazy w glebie z różnych zmianowań

Zmianowanie/ Model gospodarstwa	Biomasa mikroorganizmów µg /g s.m. gleby	N w biomacie µg /g s.m. gleby	Dehydrogenazy µg formazanu/g s.m. gleby
A Mleczny	192 a	18,4 a	110 a
B Trzodowy	220 a	21,7 a	97 a
C Bezinwentarzowy	204 a	17,6 a	135 b

Zawartość C org. i N cał. w ekstraktach zimną i gorącą wodą z ryzosfery pszenicy uprawianej w różnych zmianowaniach

Zmianowanie/ Model gospodarstwa	C w ekstra. zimną wodą	N w ekstra. zimną wodą	C w ekstra. gorącą wodą	N w ekstra. gorącą wodą
A Mleczny	156 a	11,8 a	431 b	53 a
B Trzodowy	164 a	11,6 a	443 b	51 a
C Bezinwentarzowy	161 a	15,2 b	374 a	49 a

Podsumowanie

- **Spośród porównywanych zmianowań największą wydajność w jednostkach zbożowych uzyskano w zmianowaniu A reprezentującym model gospodarstwa mlecznego.**
- **Plonowanie pszenic jako roślin testowych uprawianych we wszystkich ocenianych zmianowaniach było podobne. Pszenica ozima, niezależnie od zmianowania i przedplonu plonowała na poziomie $3,8 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$ a jara $2,5 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$.**
- **W okresie 5 lat badań we wszystkich ocenianych zmianowaniach nie stwierdzono istotnych zmian zasobności w fosfor. W zmianowaniu A i C odnotowano spadek zasobności gleb w potas do poziomu bardzo niskiego.**
- **We wszystkich modelach produkcji odnotowano spadek zawartości próchnicy. Największy spadek odnotowano w zmianowaniu A – 15%, w zmianowaniu B i C wyniósł on 9 i 8 %.**

- **W glebie zmianowania C stwierdzono największą aktywnością dehydrogenaz oraz najmniejszą zawartość C org. w ekstraktach z gorącą wodą. Wyniki te świadczą o większej niż w pozostałych zmianowaniach aktywności mikroorganizmów oraz większej stabilizacji materii organicznej w tym zmianowaniu.**
- **W glebie z porównywanych zmianowań stwierdzono podobną zawartością C org. oraz udział węgla kwasów fulwowych w całej puli węgla organicznego. W zmianowaniach B i C odnotowano wyższy udział węgla kwasów huminowych co wskazuje na lepszą jakość próchnicy i większą jej stabilność w porównaniu do gleby ze zmianowania A.**
- **Uzyskane wyniki na poziomie całych zmianowań wskazują na brak potencjalnych zagrożeń związanych ze stratami azotu i jego rozproszeniem w środowisku. Analiza zawartości N_{min} w profilu glebowym oraz symulacje strat azotu przy pomocy modelu NDICEA wskazują jednak, że w stanowisku po uprawie koniczyny z trawami pojawiają się nadwyżki na poziomie 50-58 kg N*ha⁻¹ co może powodować straty N i zagrożenie środowiska.**

***Cokolwiek przydarzy się Ziemi,
przydarzy się człowiekowi.***

***dokąd
zmierzamy.....?***

Dziękuję za uwagę